

Belarus politiska fångar

Begreppet "politisk fånge" betecknar en person som frihetsberövats på politiska grunder.

Belarus politiska fångar

Politiska fångar har förekommit i Belarus under många år. Antalet har varierat, i takt med nivån på Lukasjenkaregimens repression. Under 00-talet satt en handfull personer periodvis fängslade på uppenbart politiska grunder. Och efter presidentvalet i december 2010 dömdes dussintals personer ur den politiska oppositionen och det oberoende civila samhället till mer eller mindre långa fängelsestraff till följd av politiskt motiverade rättsprocesser.

Många av dessa släpptes på ett förhållandevis tidigt stadium fria under tryck av internationella sanktioner, medan några blev kvar i fängelse under lång tid. Inför nästa presidentval, i september 2015, sände EU så signaler om att man var redo att tina upp sina frostiga relationer med regimen i utbyte mot ett frisläppande av samtliga återstående politiska fångar. För Lukasjenka innebar detta en ganska liten uppoffring, då de aktuella personerna redan avtjänat större delen av sina tilldömda fängelsestraff.

Under närmast påföljande år var antalet erkända politiska fångar således konstant på en låg nivå. Enstaka personer dömdes till fängelsestraff på politiska grunder, men repressionen inskränktes i huvudsak till böter och kortare arreststraff.

Det är dock värt att påpeka att det inte handlade om att de mänskliga rättigheterna respekterades i högre grad än tidigare, det var bara de rättsliga påföljderna som under en period mildrades.

I upptakten till presidentvalet 2020 förändrades dock situationen drastiskt. När populariteten hos tilltänkta utmanarkandidater som Siarhej Tsichanouski och

Viktar Babaryka började växa några månader före valet, återgick regimen till en mer hårdför repression.

Redan före valdagen – den 9 augusti – räknades antalet erkända politiska fångar i Belarus till ett drygt trettiotal. Och sedan kom det att växa i rask takt. När detta publiceras – i september 2022 – rymmer den särskilda sajt som samlar dokumentation om landets politiska fångar mer än 1,300 personer, mer än någonsin tidigare i Belarus moderna historia.

Men vad krävs egentligen för att bli erkänd som politisk fånge i Belarus? Hur ser kriterierna ut, hur har de skapats och vem är det som aktivt tillämpar dem?

Vad är en politisk fånge?

Begreppet "politisk fånge" betecknar en person som frihetsberövats på politiska grunder. Och det är knappast särskilt svårt att i historien hitta tydliga exempel på sådana personer. Men det är först i modern tid som det gjorts försök att utarbeta tydliga kriterier för definitionen av politiska fångar.

Många associerar förmodligen begreppet till människorättsorganisationen Amnesty Internationals mångåriga kampanjarbete för att "samvetsfångar" runt om i världen ska släppas fria, och där organisationen tagit fram sina egna kriterier för vad man anser kännetecknar just en sådan samvetsfånge.

När det gäller de politiska fångarna i dagens Belarus är det emellertid en annan – om än i flera avseenden överensstämmande – definition som kommit att bli vägledande. Bakgrunden till denna står att finna i processen kring Armeniens och Azerbajdzjans inträde i Europarådet år 2001, då just flera fall rörande påstådda politiska fångar i dessa båda länder blev föremål för diskussion och bedömning.

Europarådets generalsekreterare tillsatte då en utredning, där oberoende experter uppdrogs att ta fram en fungerande definition, grundad i tydliga kriterier, som sedan också kom att tillämpas på ovan nämnda fall.

Drygt tio år senare – år 2012 – antog så Europarådets parlamentariska församling PACE en resolution som bekräftade sitt stöd för de aktuella kriterierna och därmed gav dem en fastare grund. Och denna resolution har sedan i sin tur kommit att bli ett riktmärke för bland annat EU och dess medlemsstater i utrikespolitiska relationer med mer eller mindre auktoritära regimer.

En person som berövas sin personliga frihet är att betrakta som 'politisk fånge':

1. Parlamentariska församlingen erinrar om att definitionen av "politisk fånge"

utarbetades inom Europarådet 2001 av generalsekreterarens oberoende experter, som fått i uppdrag att bedöma fall rörande påstådda politiska fångar i Armenien och Azerbajdzjan i samband med de två staternas anslutning till organisationen.

2. Parlamentariska församlingen noterar att de kriterier som de ovannämnda experterna presenterade var inspirerade av bland annat de specifika omständigheterna vid inbördeskriget i Namibia 1989. De tillämpades på fall i de två länderna i samband med deras anslutning till Europarådet men har inte förrän nu varit föremål för någon omfattande debatt eller uttryckligt godkännande av parlamentariska församlingen.

3. Församlingen bekräftar sitt stöd för dessa kriterier, sammanfattade enligt följande:

En person som berövas sin personliga frihet är att betrakta som 'politisk fånge':

a. om fängslandet har skett i strid med någon av de grundläggande garantier som anges i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och dess protokoll, särskilt tanke-, samvets- och religionsfrihet, yttrande- och informationsfrihet, samt mötes- och föreningsfrihet;

b. om fängslandet har skett av rent politiska skäl utan koppling till något brott;

c. om, av politiska skäl, fängslandets utsträckning i tid helt klart inte står i proportion till det brott personen har befunnits skyldig till eller misstänks för;

d. om han eller hon av politiska skäl hålls fängslad på ett diskriminerande sätt jämfört med andra personer; eller,

e. om fängslandet är ett resultat av förfaranden som uppenbarligen varit orättvisa och detta verkar vara kopplat till myndigheternas politiska syften.

4. De som frihetsberövas för terroristbrott ska inte betraktas som politiska fångar om de har åtalats och dömts för sådana brott i enlighet med nationell lagstiftning och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna.

5. Församlingen uppmanar behöriga myndigheter i alla Europarådets medlemsstater att ompröva alla fall rörande påstådda politiska fångar och därvid tillämpa ovannämnda kriterier, samt att på vederbörligt sätt släppa sådana fångar fria eller låta dem få sin sak prövad på nytt.

Mot bakgrund av en alltmer repressiv utveckling i flera tidigare Sovjetrepubliker samlades en grupp ledande människorättsförsvarare från bland annat Ryssland,

Belarus och Ukraina strax därpå i syfte att konkretisera Europarådets kriterier, och göra dem ännu mer tillämpliga på den aktuella situationen i regionen.

Resultatet blev ett mer detaljerat dokument med kriterier och nyanserade resonemang som respektive länders mest centrala människorättsorganisationer sedan gemensamt ställde sig bakom. Därefter har den använts vid deras bedömning av nya fall, däribland av Belarus ledande människorättsorganisation Vjasna som kontinuerligt uppdaterar och publicerar sin lista över landets politiska fångar. Det är också dessa kriterier som presenteras mer utförligt i kommande avsnitt.

Nyckelbegrepp

För att en frihetsberövad person ska klassas som politisk fånge krävs sålunda att ett antal kriterier är uppfyllda. Dessa kan delas in i två områden, det första handlar om huruvida man kan påvisa ett politiskt motiv bakom myndigheternas agerande, det andra rör snarare de konkreta omständigheterna kring själva gripandet eller fängslandet.

När det gäller frågan om det politiska motivet ligger alltså fokus på orsaken till att myndigheterna agerat på ett sätt som är oacceptabelt i ett demokratiskt samhälle. Det spelar i sammanhanget ingen roll vad den frihetsberövade personen själv haft för syften eller motiv till sitt handlande.

Ett problem är förstås att myndigheterna i många av de aktuella fallen inte nödvändigtvis – och i själva verket mycket sällan – uttryckligen erkänner att deras agerande haft ett politiskt motiv. För att klargöra detta krävs därför en analys som inte bara grundar sig i myndigheternas egna förklaringar, utan går djupare i syfte att finna de verkliga och ibland dolda motiv som ligger bakom.

Vidare delar kriterierna upp politiska fångar i två olika kategorier, där den första huvudsakligen rymmer de personer som traditionellt brukar betraktas som samvetsfångar. Det rör handlingar som är fullt legitima i ett demokratiskt samhälle och som därför överhuvudtaget inte bör betraktas som brottsliga. Som exempel kan nämnas när någon frihetsberövas uteslutande för att ha utnyttjat sin rätt till yttrande-, mötes- eller föreningsfrihet, så som dessa garanteras och definieras FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter eller Europakonventionen.

Till denna kategori hör också personer som frihetsberövats enbart på grund av aktiviteter som syftar till att försvara mänskliga fri- och rättigheter, eller enbart

på diskriminerande grund, exempelvis på grund av kön, etnisk eller religiös tillhörighet, sexuell läggning och dylikt.

De personer som uppfyller något av dessa kriterier bör enligt riktlinjerna omedelbart och ovillkorligen släppas fria, samt få total upprättelse och kompensation för den skada som de lidit på grund av frihetsberövandet.

1. Den andra kategorin handlar om frihetsberövade personer där något av följande moment kan identifieras i deras fall, förutom ett politiskt motiv bakom åtalet:
2. Frihetsberövandet har skett i strid med rätten till en rättvis rättslig prövning, eller andra fri- och rättigheter som garanteras av FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter eller Europakonventionen
3. Frihetsberövandet har grundats på förfalskade bevis, eller ägt rum med hänvisning till ett påstått brott som inte alls begåtts, alternativt begåtts av en annan person.
4. Frihetsberövandets längd och villkor är uppenbart oproportionerliga i förhållande till den förseelse som personen misstänks och anklagas för eller befunnits skyldig till.

Frihetsberövandet är diskriminerande i förhållande till hur andra personer i motsvarande situation behandlats.

I denna andra kategori krävs enligt riktlinjerna en förnyad – och korrekt – prövning av de handlingar som utförts och de juridiska beslut som fattats med utgångspunkt i dessa.

Slutligen klargör riktlinjerna att det finns situationer då en frihetsberövad person visserligen uppfyller ovan nämnda kriterier, men likväl inte kan klassas som politisk fånge. Det rör dels fall då den frihetsberövade tillgripit våld mot andra personer, om det inte skett i självförsvar eller i en nödsituation. Dels om personen gjort sig skyldig till ett hatbrott eller ”uppmanat till våld på nationell, etnisk, rasmässig, religiös eller annan grund”.

Inte heller erkänns en person som politisk fånge om hen genom våldshandlingar motverkat de fri- och rättigheter som garanteras i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter eller Europakonventionen.

Processen

Så hur går det då till när en person erkänns som politisk fånge i Belarus?

De riktlinjer med kriterier som redogjorts för ovan har alltså tagits fram genom ett gemensamt arbete av ett antal etablerade människorättsorganisationer i Östeuropa. I Belarus handlar det om en dryg handfull organisationer, där de mest kända och framstående – Vjasna och Belarusiska Helsingforskommittén – utgör ett slags kärna. Vid behov granskas sålunda aktuella fall där frihetsberövade personer kan tänkas uppfylla kriterierna för att erkännas som politiska fångar, varpå ett gemensamt uttalande som fastställer granskningens slutsatser publiceras, tillsammans med konkret hänvisning till innehållet i respektive fall och den grund varpå slutsatserna vilar.

Till följd av den turbulenta utvecklingen i samband med presidentvalet 2020 har detta inneburit ett intensivt och omfattande arbete för landets människorättsförsvarare.

Riktlinjerna har förvisso ingen formell rättslig status, men då de dels tydligt bygger på Europarådets motsvarande riktlinjer, dels har tillämpats på ett noggrant och professionellt sätt av de aktuella människorättsorganisationerna, har den förteckning över politiska fångar som kontinuerligt uppdateras – och då med tydlig hänvisning till riktlinjernas respektive kriterier – kommit att erkännas på internationell politisk nivå, inte minst av EU och USA.

Egentligen är de många fler...

Antalet erkända politiska fångar förändras ibland från dag till dag. Nya namn tillkommer på listan i takt med att politiskt motiverade rättsprocesser fortgår i Belarus. Vissa försvinner å andra sidan från listan i samband med att de släpps fria efter avtjänat straff.

Det finns dock ett stort antal personer som uppfyllt kriterierna för att erkännas som politiska fångar men ändå inte räknats med i statistiken. Det handlar i första hand om frihetsberövade som dömts till kortare fängelsestraff (oftast upp till 15 dagar) i så kallade administrativa rättsprocesser, alternativt hållits gripna under en kortare period utan laglig grund, och som helt enkelt inte hinner få sina fall granskade innan de släppts fria. Totalt handlar det om tusentals personer sedan sommaren 2020, och på motsvarande sätt har det även tidigare – under perioder av ökad repression, som till exempel i samband med presidentvalet i december 2010 – förekommit att det reella antalet politiska fångar mångfalt överstigit den offentligt publicerade siffran.

#FreeViasna

Den 17 september 2021 startade den internationella kampanjen #FreeViasna. Det hade då gått ett år sedan Marfa Rabkova häktades och sammanlagt var 7 personer från Vjasna var frihetsberövade.

Ales Bjaljatski, ordförande, född den 25 september 1962.
Inväntar rättegång, riskerar 7 till 12 års fängelse.

Uladzimir Labkovitj, advokat, född 22 oktober 1978.
Inväntar rättegång, riskerar 7 till 12 års fängelse.

Marfa Rabkova, volontärsamordnare, född 6 januari 1995.
Dömd till 15 års fängelse.

Valjantsin Stefanovitj, vice ordförande, född 14 oktober 1972.
Inväntar rättegång, riskerar 7 till 12 års fängelse.

Leanid Sudalenka, chef för Vjasnas Gomel avdelning, född 23 september 1966.
Dömd till 3 års fängelse.

Andrej Tjapjuk, volontär, född 17 maj 1996.
Dömd till 6 års fängelse.

Sedan kampanjens start har volontären **Tatsiana Lasitsa**, som dömdes till 2,5 års fängelse, släppts fri efter 1 år och 8 månader.

Östgruppen deltar i den internationella kampanjen och vi alla kan hjälpa de politiska fångarna på olika sätt, exempelvis genom att **skriva ett brev** till en politisk fånge. Läs mer på vår **kampanjsida** och på **freeviasna.org**.

Tack för att du läste!

Detta material har finansierats av medel från svenskt utvecklingssamarbete.
Östgruppen ansvarar själv för innehållet.